

Марушев А. Д.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ БАНКРУТСТВ

PLANNING FEATURES THE INVESTIGATION OF CRIMINAL BANKRUPTCIES

Статтю присвячено організації та плануванню розслідування злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством. Визначасться сутність планування та побудови слідчих версій на початку досудового слідства злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством. Проаналізовано та визначено класифікаційні критерії типізації слідчих версій цих злочинів. У статті запропоновано класифікацію типових обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством.

Ключові слова: кримінальне банкрутство, розслідування, досудове слідство, криміналістична методика, криміналістична характеристика, типова слідча ситуація, слідча версія, типові версії, планування розслідування, слідчі дії.

Статья посвящена организации и планированию расследования преступлений, связанных с криминальным банкротством. Определяется сущность планирования и построения следственных версий в начале досудебного следствия преступлений, связанных с криминальным банкротством. Проанализированы и определены классификационные критерии типизации следственных версий этих преступлений. В статье предложена классификация типичных обстоятельств, подлежащих выяснению при расследовании преступлений, связанных с криминальным банкротством.

Ключевые слова: криминальное банкротство, расследование, следствие, криминалистическая методика, криминалистическая характеристика, типовая следственная ситуация, следственная версия, типичные версии, планирование расследования, следственные действия.

The article is devoted to organization and planning of the investigation of crimes associated with criminal bankruptcy. The essence of planning and construction of investigative leads at the beginning of pre-trial investigation of crimes related to criminal bankruptcy. Analyzed and defined the classification criteria of typification of investigatory versions of these crimes. The article proposes a classification of typical circumstances which need to be clarified in the investigation of crimes associated with criminal bankruptcy.

Key words: criminal, bankruptcy, investigation, investigation, forensic methods, forensic characterization typical investigative situation, the investigative version, a standard version, the planning of the investigation, investigative actions.

Постановка проблеми. Сучасні потреби юридичної практики вимагають розробки нових підходів до розгляду, організації та планування розслідування злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством, визначення співвідношення процесу планування з розробкою слідчих версій. Зважаючи на ситуаційну зумовленість типових версій, необхідно визначити систему їхньої типізації та запропонувати типові слідчі версії, визначити обставини, що підлягають встановленню в процесі планування розслідування злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством.

Стан опрацювання проблеми. У науковій юридичній літературі проблемні питання планування і висування версій завжди були предметом пильного вивчення вчених-криміналістів. Треба зазначити, що загальні питання планування і висування версій при розслідуванні злочинів розглядалися такими вченими-криміналістами, як Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, Т.В. Варфоломєєвої, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, В.А. Журавля, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, В.С. Кузьмичова, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Г.А. Матусовського, О.Р. Михайленка, В.Т. Нора, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила та ін. Більш детально ці проблеми висвітлювалися в окремих дисертаційних дослідженнях стосовно розслідування окремих видів

господарських злочинів, такими авторами як Багинський В.З., Білоус В.В., Бушан О.П., Волобуєв А.Ф., Лисенко В.В., Махов В.Н., Чернявський С.С. тощо.

На сьогодні методика розслідування кримінальних банкрутств практично не розроблена і є лише декілька дисертацій, які присвячені питанням методики розслідування кримінальних банкрутств, в яких визначаються проблеми планування [1]. Більшість наукових праць, присвячених проблемам боротьби з протиправним банкрутством, носить кримінально-правовий характер, навіть у тих випадках, коли їх назва передбачає комплексне або ж суто криміналістичне дослідження [2].

Виклад основного матеріалу. Практика розслідування злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством, свідчить, що відразу після внесення в Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР), зважаючи на складність механізму злочинної діяльності й великого обсягу майбутньої роботи, слід спланувати процес розслідування. Планування розслідування кримінального банкрутства являє собою організаційну та творчу сторону роботи слідчого, яка триває протягом усього досудового слідства і передбачає: побудову слідчих версій; аналіз версій та всіх обставин, що підлягають з'ясуванню; визначення черговості проведення слідчих (розшукових) дій; визначення виконавців запланованих заходів та строків їх виконання.

Ми згодні, що планування розслідування – це визначення шляхів та способів розслідування; під час планування визначають обставини, що підлягають встановленню по кримінальній справі, систему слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, їх зміст, послідовність проведення, строки виконання [7, с. 196].

У процесі планування розслідування кримінальних банкрутств слідчий повинен виявити невідповідності і протиріччя у вже наявній інформації, визначити задачі, що підлягають вирішенню в першу чергу, і розподілити свої сили і час, шляхом підбору учасників та виконавців кожної підготовленої слідчої дії та заходи. Адже у розслідуванні злочинів, у тому числі і кримінального банкрутства, слідчим залучаються різні особи, наприклад: експерти; працівники оперативно-розшукових підрозділів; спеціалісти з бухгалтерського обліку, економіки, фінансів, ринку цінних паперів, інформаційних технологій тощо.

Грамотне планування відіграє величезне значення для продуктивного розслідування кримінального провадження при мінімальних витратах сил, засобів і, що особливо важливо, для розслідування злочинів у сфері кримінального банкрутства, часу. Приступати до планування розслідування необхідно відразу після відкриття кримінального провадження. В силу індивідуальної особливості та багатогранності кожного окремого складу злочину про банкрутство планування, як правило, змінюється протягом усього процесу розслідування. Але, незважаючи на це, слідчий приступає до обробки первинної інформації та висунення версій.

На наш погляд, висунення версій і планування тісно пов'язані між собою й об'єднуються процесом виведення з версій для їх перевірки логічних висновків, більшість з яких включаються в план у якості питань і обставин, що підлягають з'ясуванню.

Процес побудови слідчих версій, як свідчить практика, здійснюється ситуаційно і залежить від слідчої ситуації, що склалася на момент розслідування. Ми згодні, що слідча ситуація – характеристика інформаційних даних, які має слідство на конкретному етапі розслідування [8 с. 204]. Тому при розслідуванні злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством, у залежності від отриманої інформації, що надійшла, можливі наступні слідчі ситуації:

1. Інформація про здійснення злочину отримана на підставі матеріалів, зібраних у результаті проведення оперативно-розшукових заходів.

2. Надходження відомостей про протиправне діяння до прокуратури, органів внутрішніх справ з господарського суду, рішенням якого на підприємстві запроваджено зовнішнє управління. Очевидно, що на цьому етапі вже втрачено більшість бухгалтерських документів, відчужено значну частину майна збанкрутілої компанії.

3. Надходження відомостей від посадових осіб контролюючих органів, які здійснювали планові перевірки суб'єктів господарювання.

4. Надходження заяви від інших осіб, кому було заподіяно велику матеріальну шкоду від оголошення боржника банкрутом.

Треба зазначити, що завдяки розробці концепції типових версій останнім часом стали з'являтися формалізовані програми розслідування, або алгоритмічні схеми дій слідчого у відповідних ситуаціях [4, с. 51–52]. Головними напрямками таких досліджень є: по-перше, типізація (за змістом) вихідної інформації про злочин; по-друге, надання до кожної типізованої інформації типового переліку версій; по-третє, формулювання типового переліку дій (програми) як засобу перевірки версій та впливу на відповідну ситуацію [5, с. 143]. Як зазначає В.А. Журавель, слідчий, спираючись на розроблені в науці програми дій, відповідно до ситуації, що виникла, і враховуючи реальні можливості, складає детальний план розслідування [3, с. 248].

Отже, стосовно слідчої ситуації, яка склалася на початковому етапі досудового слідства, та отриманих матеріалів слідчим висувуються наступні найбільш характерні групи версій:

- до першої групи відносяться версії стосовно фінансового положення суб'єкта господарювання;
- до другої групи відносяться слідчі версії стосовно предмета злочинного посягання;
- до третьої групи належать типові версії стосовно способів вчинення та приховування злочину;
- до четвертої групи відносяться типові версії, які висувуються слідчим стосовно особи злочину або групи злочинців, що вчинили злочин;
- до п'ятої групи відносяться типові версії, які висувуються слідчим стосовно мети банкрутства.

При складанні плану розслідування враховуються насамперед типові слідчі версії. Їх деталізація та подальша розробка в залежності від слідчої ситуації дозволяють визначити напрямок розслідування, окреслити коло питань, що підлягають з'ясуванню, вирішити, які оперативні або процесуальні дії необхідно виконати. В результаті деталізації типових версій у плані розслідування формулюються окремі версії про особистості підозрюваних, про мотиви банкрутства і конкретний інтерес втягнутих у механізм кримінального банкрутства осіб, послідовності вчинення дій та джерела доказової інформації.

На підставі результатів розробки версій у різних слідчих ситуаціях здійснюється планування розслідування. Напрямами планування розслідування фактів неправомірних дій при банкрутстві є наступні:

- перевірка якості й повноти доказової інформації про ознаки неправомірних дій при банкрутстві, планування перевірки надійності джерел документальної інформації та заявників;
- робота за місцем знаходження організації-боржника, організацій-кредиторів, збирання організаційно-засновницьких документів, а також інших документів, пов'язаних з передачею майна боржника;
- перевірка фактичного відношення боржника і кредиторів до наявного у них майна (огляди об'єктів і розташованого на них обладнання, допити осіб, які

працюють на об'єктах, огляди технологічної документації, готової продукції);

– роботи з виявлення ознак і розслідування, в тому числі шляхом виділення цих матеріалів в самостійне виробництво, інших корисливих злочинів, виявлених у зв'язку з перевіркою неправомірних дій при банкрутстві.

Оцінка первинної інформації передбачає застосування комплексу знань, передусім економічних, криміналістичних, технічних. Перевірка інформації включає одночасну роботу за кількома напрямками, зокрема: виявлення та одержання необхідних документів та їх копій; виявлення та «опрацювання» необхідних осіб; простежування руху грошей та інших цінностей, а також виявлення каналів їх неправомірного використання [6, с. 74].

Процес побудови слідчих версій і планування досудового слідства злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством, залежить від обставин, які підлягають обов'язковому з'ясуванню. Як свідчить практика, по справах даної категорії підлягає з'ясуванню практична неспроможність боржника задовольнити майнові вимоги окремих кредиторів, а також знання боржником і кредитором про цей факт.

Стосовно злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством та передбачених ст. ст. 218-1, 219 КК України, при виконанні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів необхідно з'ясувати наступні групи обставин.

До першої групи відносяться обставини загального характеру, які характеризують суб'єкта (банкрута) господарської діяльності, і до них належать: найменування підприємства-банкрута, його місцезнаходження (як за установчими документами, так і по фактичному місцю здійснення господарської діяльності та фактичному місцю розташування виробничих об'єктів тощо), види господарської діяльності, підстави і дотримання встановленого порядку державної реєстрації суб'єкта господарської діяльності і місце реєстрації, структура підприємства, мета і задачі здійснення господарської діяльності за установчими документами.

До другої групи належать обставини, які характеризують фінансову неспроможність боржника виконати зобов'язання кредиторів: фінансовий стан підприємства, в якого на початку і в кінці звітного кварталу мають місце ознаки поточної неплатоспроможності, відповідає законодавчому визначенню боржника, який неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами; початок порушення процедури визнання боржника банкрутом; на якій стадії знаходиться процедура банкрутства; стан активів і пасивів підприємства-боржника на стадії визнання боржника банкрутом; хто виконує обов'язки керівника підприємства, якими правами наділена зазначена особа на даній стадії; хто призначений арбітражним керуючим та ін.

Джерелами інформації для проведення розрахунків економічних показників і виявлення ознак неплатоспроможності чи банкрутства є вибіркові показники з документів фінансової звітності під-

приємства, які відображаються у табличній формі, а також джерелами інформації для фінансового аналізу є бухгалтерська (фінансова) звітність платника податків за попередній рік та останній звітний період до подання офіційної заяви до господарського суду (рекомендується враховувати два останні календарні роки).

До третьої групи належать обставини, які характеризують способи вчинення злочину. До таких обставин треба віднести: чи мали місце приховання майна, майнових зобов'язань, відомості про майно, про його розмір, місцезнаходження або іншу інформацію про майно; чи передавалося майно в інше володіння, чи мало місце його відчуження чи знищення; які вживалися заходи до приховання майна; чи мали місце знищення, фальсифікація бухгалтерських і інших облікових документів, що відображають господарську діяльність, та яким способом зроблені зазначені дії; чи мало місце створення чи збільшення неплатоспроможності (неможливість особи розрахуватися за своїми грошовими зобов'язаннями, хоча вартість наявного в неї майна може в деяких випадках перевищувати суму її боргів); які угоди уклалися, чи є вони економічно доцільними для господарської діяльності; чи мали місце невідповідні витрати й інші витрати, що не відповідають майновому положенню боржника, які сприяли створенню збільшення неплатоспроможності; чи мала місце неправдива офіційна заява про визнання банкрутом (звертання з заявою в суд або добровільне оголошення про своє банкрутство в засобах інформації); ким зроблена (керівником, власником, іншою особою) заява, при яких обставинах і чи відповідає заява дійсному фінансовому стану і майновому положенню особи; яка мета подачі (одержання чи відстрочки розстрочки належних кредиторам чи платежів знижки з боргів, несплата боргів) заяви або чи є заява помилковою; чи мала місце фальсифікація документів, яких саме та яким саме способом.

До четвертої групи належать обставини, які стосуються особи злочинця або які характеризують злочинну групу. До них треба віднести: встановлення коло осіб, підозрюваних у вчиненні злочину; коло осіб, що брали участь у виконанні конкретної фінансово-господарської операції (як суб'єкти даного злочину, так і інші особи), їх посадові й функціональні обов'язки; дії, які виконувалися конкретними особами при здійсненні фінансово-господарських операцій і привели до банкрутства; чи передбачав боржник своє банкрутство; соціальна, професійна і кримінальна характеристика осіб, що брали участь у вчиненні злочину; які вимоги та яких кредиторів задоволені керівником чи власником підприємства-боржника або індивідуальним підприємцем, у якій частині; чи була заборона на задоволення майнових вимог зазначених кредиторів або були відсутні правові підстави для цього; чи усвідомлював боржник неправомірність своїх дій, їхню суспільну небезпеку та свою фактичну неспроможність; чи відомо було суб'єкту (боржнику) про свою фактичну неспроможність і чи знав боржник, що діє на шкоду іншим

кредиторам; де і ким сховані майно і матеріальні цінності; виявлення та вилучення об'єктів, що вкритуються їм, накладення арешту на його майно з метою забезпечення погашення заповідяного кредитору збитку; встановлення обставин, що вказують на те, що позичальник (боржник) мав можливість погасити заборгованість у встановлений термін, але не зробив цього навіть після вимог кредитора і відповідного судового рішення, нагадувань інших осіб (наприклад, обставин, що вказують на те, що він використовував отримані в рахунок кредиту гроші не за їхнім цільовим призначенням, а на скупку нерухомого майна для членів своєї родини та інше); чи є в діях зазначених осіб ознаки інших злочинів (недбалість, посадова підробка, шахрайство з фінансовими ресурсами та ін.); установлення наявності чи відсутності в діянні ознак діяльності організованої злочинної групи; коли і де створена група, на якій основі, хто був ініціатором її формування; мотиви вчинення злочинів підозрюваними особами; винність осіб, підозрюваних у здійсненні злочину; дії осіб, що охоплюються не навмисною, а необережною формою провини (наприклад, недбале ведення бухгалтерської й іншої фінансової документації, невдалий вибір контрагентів і ділових партнерів, низький професійний рівень і недостатня кваліфікація).

Крім того, встановленню і з'ясуванню по кримінальній справі підлягають причини й умови, що сприяли здійсненню злочину, обставини, через які стало можливе здійснення кримінального банкрутства. Під час розслідування злочинних дій при кримінальному банкрутстві необхідно простежити

всі етапи злочинної діяльності, щоб зробити правильний висновок про обставини, осіб, що зробили злочин, одержання позикових коштів (товарів, продукції, майна) у кредиторів, момент виникнення наміру на привласнення і припинення господарської діяльності шляхом банкрутства, способи вилучення привласнених матеріальних цінностей і місця їх збереження, а також причини злочину, що сприяли здійсненню злочинного наміру. До таких можуть відноситися, зокрема, відсутність відповідного контролю за господарською діяльністю даної організації з боку органів влади, органів внутрішніх справ, податкової інспекції, що обслуговують територію, несвоєчасне звертання кредиторів у господарський суд, недостатня перевірка доцільності видаваного кредиту.

Висновки. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством, у плані розслідування формулюються окремі версії про особистості підозрюваних, про мотиви банкрутства і конкретний інтерес втягнутих у механізм кримінального банкрутства осіб, послідовність вчинення дій та джерела доказової інформації. У процесі побудови слідчих версій і планування досудового слідства злочинів, пов'язаних з кримінальним банкрутством, необхідно визначити всі обставини, які підлягають обов'язковому з'ясуванню при розслідуванні. Науково-методичне забезпечення розслідування кримінальних банкрутств повинно включати систему науково обґрунтованих прийомів і рекомендацій щодо використання криміналістичних знань, умінь, навичок та техніко-криміналістичних засобів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болдарь Г.Є. Незаконні дії у разі банкрутства: проблеми кримінально-правової кваліфікації та вдосконалення законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г.Є. Болдарь. – К., 2007. – 20 с.
2. Грек Б.М. Кримінально-правова відповідальність за фіктивне банкрутство та доведення до банкрутства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Б.М. Грек. – К., 2005 – 20 с.
3. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : [монографія] / В.А. Журавель. – Х. : Вид. агенція «Апостиль», 2012. – 304 с.
4. Коновалова В.Е. Криміналістическая версия: познавательная функция в судопроизводстве / В.Е. Коновалова // Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 трав. 2005 р.). – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / відп. за вип. Ю. М. Грошевий, 2005. – С. 586–589.
5. Синчук О.В. Функції типових версій / О.В. Синчук // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 44. – С. 142–145.
6. Чернявський С.С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження) : [навч. посібник] / С.С. Чернявський. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 261 с.
7. Шепітько В.Ю. Криміналістика. [Текст] : енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український): 1500 термінів / В.Ю. Шепітько; Академія правових наук України. – Х. : Право, 2001. – 560 с.
8. Шепітько В.Ю. Криміналістика : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В.Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – 496 с.